

ОЛЕНА ПЕТРІВНА ЗАВОРИНА,*кандидат юридичних наук,**Харківський національний університет внутрішніх справ,**кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства;* <https://orcid.org/0000-0002-7477-3570>,*e-mail: ezavorina@ukr.net***ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО,
ЯКИЙ ПІДОЗРЮЄТЬСЯ У ВЧИНЕННІ ВБИВСТВА**

Статтю присвячено аналізу процесуальних особливостей проведення допиту неповнолітнього, який вчинив кримінальне правопорушення, зокрема вбивство. Проаналізовано процесуальний порядок і тактичні особливості проведення допиту неповнолітньої особи, визначені в міжнародному законодавстві. Розглянуто критерії, певні правила проведення допиту, а також вимоги до проведення такої процесуальної дії. Установлено необхідність подальшого вдосконалення національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів у галузі кримінального процесуального забезпечення досудового розслідування. Звернуто увагу на відсутність законодавчо регламентованої процедури допиту неповнолітніх за методом «Зеленої кімнати» та невідповідність національного законодавства України вимогам Конвенції про права дитини (1991 р.), що висуваються до осіб, які допитують неповнолітніх.

Ключові слова: допит неповнолітнього, кримінальне правопорушення, умисне вбивство, слідчі (розшукові) дії, міжнародні стандарти допиту, національне законодавство.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Однією з особливостей кримінальних проваджень щодо вбивств, які вчиняються неповнолітніми, є те, що на початковому етапі розслідування слідчий зазвичай не має даних, що злочин вчинено саме неповнолітньою особою. Тому головним завданням початкового етапу розслідування вбивств, учинених неповнолітніми, є збір якомога більшого обсягу інформації, починаючи з огляду місця події таких злочинів, щодо всіх елементів його складу: особи вбивці, жертви, співучасників, свідків, мети, мотивів злочину, механізму злочину тощо. Дослідження складових процесуального порядку допиту неповнолітнього: віку та тривалості проведення допиту, складу учасників слідчої (розшукової) дії (далі – С(Р)Д) тощо надає можливість зробити висновок, що проблеми, пов'язані із залученням педагога або психолога, визначенням (зміною) законних представників і проведенням відеозйомки допиту, на жаль, в Україні існують.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є визначення на основі чинного законодавства, наукових досліджень і результатів узагальнення практичного досвіду правоохоронних органів та зарубіжного досвіду процесуальних особливостей допиту неповнолітнього, який підозрюється у вчиненні вбивства. Для досягнення мети було поставлено такі завдання: проаналізувати стан наукової роз-

робленості процесуальних особливостей допиту неповнолітнього, який вчинив убивство; узагальнити міжнародний досвід допиту неповнолітніх осіб та визначити перспективні напрями його впровадження в діяльність вітчизняних органів досудового розслідування; окреслити особливості залучення до допиту неповнолітнього спеціалістів (психолога, педагога) та захисника; охарактеризувати особливості тактики проведення допиту неповнолітнього підозрюваного із застосуванням методики «Зеленої кімнати».

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Опрацьовуючи порушену тематику, ми дослідили праці багатьох українських та зарубіжних науковців у цій царині. Криміналістичним проблемам такого виду допиту присвячено роботи Р. С. Белкіна, В. Є. Богинського, В. К. Весельського, В. Г. Гончаренка, В. С. Комаркова, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, В. Г. Лукашевича, М. І. Порубова, В. Ю. Шепітька та інших відомих учених-криміналістів. Водночас питання регламентації допиту неповнолітнього розглядають також і вчені-кримінологи та фахівці у галузі дитячої та підліткової психології в контексті віку дитини, вимог до суб'єкта допиту, запобігання повторній віктимізації тощо. У свою чергу, більш детально питання допиту неповнолітнього підозрюваного досліджували М. С. Алексєєв, В. П. Бахін, М. Г. Богатирьов,

В. Є. Жарський, В. І. Жульов, Б. Л. Зотов, І. Х. Максutow, І. Г. Маландін, З. І. Митрохіна, В. А. Мисливий, Г. М. Надгорний, С. І. Новіков, С. Я. Розенбліт, М. С. Романов, В. К. Стринжа, Ш. Ш. Ярамиш'ян та інші фахівці. Зазвичай учені в галузі кримінального процесу досліджують такі критерії здійснення допиту неповнолітнього, як місце проведення, тривалість і повторюваність. У розробленні науково-практичних засад проведення допиту зробили внесок такі відомі вчені-процесуалісти, як Ю. П. Алєнін, В. І. Галаган, І. В. Гловюк, А. О. Ляш, О. Р. Михайленко, В. Т. Нор, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, Л. Д. Удалова, М. О. Янковий та ін.

Водночас слід наголосити, що у працях указаних учених розглянуто переважно доктринальні або загальні теоретико-прикладні проблеми допиту, тож недостатньо висвітлено особливості тактики допиту неповнолітнього в разі окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема вбивств, учинених неповнолітнім. Тому, незважаючи на наявність змістовних наукових досліджень, що мають практичну спрямованість (більшість з яких, утім, ґрунтуються на нормах КПК України 1960 р.), недослідженими залишаються особливості проведення допиту неповнолітнього підозрюваного, який вчинив убивство, його видова характеристика, допустимість застосування до такого учасника кримінального процесу методів психологічного впливу та оптимальний вибір тактичних прийомів. З огляду на те, що ефективність тактичних прийомів, які ґрунтуються на світоглядних позиціях неповнолітніх, знижується, сьогодні органи досудового розслідування потребують їх оновлення. Окреслені обставини визначили необхідність детального дослідження обраної теми. Отже, актуальність дослідження процесуальних особливостей допиту неповнолітнього, який підозрюється у вчиненні вбивства, обумовлюється практичними потребами суспільства й необхідністю подальшого реформування системи правоохоронних органів у межах міжнародних правових стандартів правосуддя, дружнього до дитини.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Під час проведення дослідження з урахуванням специфіки об'єкта, мети і завдань обрано такий комплекс загальнонаукових та спеціальних методів: *логіко-семантичний метод* (індукція, дедукція, порівняння, аналогія) було використано під час визначення понять і термінів, зокрема таких, як «допит неповнолітнього» та «процесуальні особливості допиту неповнолітнього, який підозрюється у вчиненні вбивст-

ва»; *порівняльно-правовий метод* застосовувався під час порівняння норм кримінального процесуального законодавства України із законодавством зарубіжних країн щодо допиту неповнолітніх узагалі та допиту неповнолітнього, який підозрюється у вчиненні вбивства, зокрема. *Статистичний метод* використовувався серед іншого для аналізу й узагальнення емпіричної бази предмета дослідження: результатів анкетування та вивчення матеріалів кримінальних проваджень щодо неповнолітніх.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Для України звичним є використання терміна «допит», оскільки цей термін уживається у Кримінальному процесуальному кодексі України. Найбільш удале його визначення щодо неповнолітнього підозрюваного, на нашу думку, дала О. М. Процюк (2017, с. 195): це слідча (розшукова) дія, яка утворює інформаційно-психологічний процес взаємодії суб'єктів, які проводять його (обов'язкові учасники) та які є присутніми і мають право ставити запитання (додаткові учасники), із допитуваним, під час якого особа, яка здійснює допит, використовуючи тактичні прийоми і допустимі методи психологічного впливу, отримує від допитуваного і фіксує у протоколі або в іншому порядку, визначеному законом, інформацію про відомі йому обставини, що мають значення для розслідування вчиненого кримінального правопорушення. Водночас відповідно до міжнародних правових стандартів використовується термін «опитування», під яким розуміють як допит як процесуальну дію, так і будь-які інші варіанти опитування дитини уповноваженими на це особами. Проте насправді не термін має вирішальне значення, а підхід до цієї дії. Сама організація чи то допиту, чи то опитування має відбуватися з урахуванням вікових та психологічних особливостей дитини відповідного віку, а сам процес незалежно від терміна, що використовується, має бути дружнім до дитини.

Аналізуючи законодавство різних країн, зокрема Польщі, Румунії, Росії, Великобританії та інших, можна виокремити такі складові процесуального порядку проведення допиту неповнолітнього.

1. Вік неповнолітньої особи, оскільки від нього залежить тривалість допиту. Так, українська вчена Н. В. Павлюк (2004, с. 197) ще у 2004 р. дала такі рекомендації щодо тривалості допиту неповнолітнього: «у більшості випадків продуктивно надавати показання неповнолітній молодшій віковій групі можуть від 15 до 20 хвилин, зокрема, це стосується допитуваних

3–5 років; 5–7-річні неповнолітні – близько 20–25 хвилин; 7–10-річні – від 25 до 35 хвилин». Якщо особа, яка проводить допит, за цей час не встигає з'ясувати питання, що її цікавлять, бажано зробити перерву. Але варто враховувати, що після двох періодів допиту продуктивність інтелектуальної діяльності неповнолітніх знижується, а КПК України містить лише вимоги щодо тривалості допиту малолітньої або неповнолітньої особи, а саме: допит не може тривати без перерви понад годину, а загалом – понад дві години на день¹.

2. Суб'єкти допиту та його учасники. Стаття 25 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства від 25 жовтня 2007 р., ратифікованої Верховною Радою України 20 червня 2012 р., передбачає, що «проведення опитувань дитини здійснюється особою, спеціально підготовленою для цих цілей»². Так, відповідно до положень ч. 2 ст. 484 КПК України гарантією прав дитини і неповнолітнього є особливий порядок кримінального провадження щодо такої категорії. Зокрема, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, то воно здійснюється слідчим, спеціально уповноваженим керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх. При цьому суди обов'язково з'ясовують наявність документів, які підтверджують факт здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх спеціально уповноваженим на це слідчим, оскільки докази, отримані внаслідок проведення досудового розслідування щодо неповнолітнього не уповноваженим на це суб'єктом, за п. 2 ч. 3 ст. 87 КПК України є недопустимими. Однак чітких вимог до кваліфікаційних характеристик і вимог до вказаної категорії слідчих ні в КПК України, ні в будь-якому іншому законі не зазначено.

Ми підтримуємо впровадження спеціалізованих курсів для ювенальних слідчих, які проводять досудове розслідування у криміна-

льних провадженнях щодо неповнолітніх. На нашу думку, такі курси мають передбачати заняття з підготовки, проведення та оцінювання допиту неповнолітніх потерпілих, свідків та підозрюваних. Поліцейські Фінляндії, які розслідують злочини за участю дітей, мають пройти спеціальне навчання щодо проведення інтерв'ю з дітьми³. Так, у Фінляндії курс з підготовки до проведення інтерв'ю дітей для поліцейських триває 1 рік. Навчальна програма охоплює підготовку інтерв'юєрів щодо навичок збирання інформації, перевірки гіпотез, оцінювання розвитку дитини, планування та проведення допиту тощо.

Допит, який проводить слідчий без спеціальної підготовки, може призводити до таких негативних наслідків: незрозуміння чи неправильної інтерпретації дій неповнолітнього, таких як мовчання про злочин, виправдовування своїх дій і звинувачення потерпілого, бо вони є типовими в такій ситуації, а слідчий, який не має спеціальної психологічної підготовки, може сприймати ці дії як докази неправдивості неповнолітньої особи; складнощі в щодо встановлення контакту з неповнолітнім (дитина може «закритись» і не розповісти всіх деталей злочину).

До інших учасників допиту належать законні представники неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого. Відповідно до ст. 44 КПК України можуть залучатись батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності – опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі або члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ та організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний. Присутність одного з батьків чи іншого законного представника може негативно впливати на відвертість неповнолітньої особи, породити у неї почуття сорому. Часто така особа може давати відповіді, які, на її думку, більше сподобаються матері чи батькові (іншому законному представнику). Саме про такий негативний вплив або його ймовірність говорить дослідниця із США Дж. Альбертс. У своєму дослідженні вона наголошує, що «завичай права неповнолітніх обмежуються і передаються в руки інших осіб, наприклад їх

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 22.09.2021).

² Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : від 25.10.2007 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927 (дата звернення: 22.09.2021).

³ Criminal Investigation Act (805/2011; entry into force on 1 January 2014) (amendments up to 1145/2013 included) // United Nations Human Rights Treaty Bodies : сайт. URL: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CAT/Shared%20Documents/FIN/INT_CAT_ADR_FIN_21164_E.pdf (дата звернення: 22.09.2021).

батьків. Це пов'язано з незрілістю і відносною некомпетентністю неповнолітніх порівняно з дорослими. Однак у контексті системи правосуддя батьки, зокрема, можуть бути не кращими захисниками прав неповнолітніх. Це твердження спирається на дослідження в галузі соціальних наук, доводячи, що через конфлікт інтересів, брак знань і погані відносини зі своїми дітьми-правопорушниками батьки неповнолітніх правопорушників погано захищають права своїх дітей під час допитів у поліції» (Alberts, 2016, p. 117).

Виходом із цієї ситуації є використання слідчим технічного обладнання: кімнати зі склом позавізуального спостереження або камер для комп'ютерного обладнання (відеоспостереження) сусідньої кімнати, що надає можливість забезпечити участь законних представників з можливістю захищати інтереси дитини й разом із тим зменшити вплив законних представників на відповіді дитини.

Чинне законодавство України дає можливість слідчому залучати до проведення допиту неповнолітнього підозрюваного педагога, знайомого з ним по навчальному закладу. Як зазначає А. Будзинська (2017), у цьому разі доцільно запрошувати того педагога, у присутності якого, за даними слідчого, неповнолітній не буде скутим і дасть правдиві показання. Педагог, який знає особливості допитуваного та його схильності, може використати це для швидкої адаптації і встановлення з ним психологічного контакту (Будзинська, 2017, с. 22). Проте слід зауважити, що залучення до допиту психолога або педагога з навчального закладу, в якому навчається дитина, може призвести до її зайвої травматизації. За таких умов дитина не розповість про ті деталі, про які б розповіла абсолютно сторонній людині. Таку ідею підтримує і В. В. Романюк (2016), зазначаючи, що головним чинником під час вибору педагога має бути не лише фактор взаємодовіри між неповнолітнім і педагогом або психологом, а насамперед їхні практичний досвід і профільна освіта. Також слід зазначити, що під час вибору між педагогом і психологом перевагу, як нам здається, у разі, якщо неповнолітній є учнем навчального закладу, треба віддавати тому педагогу, з яким у дитини є контакт, а в разі відсутності довіри – психологу. Завдяки дотриманню цієї умови можна встановити психологічний контакт, забезпечити доброзичливу атмосферу під час допиту й досягти кращого результату кримінального провадження (Романюк, 2016, с. 83). Крім того, В. В. Романюк (2016, с. 90) наполягає на обов'язковій участі спеціаліста-психолога, обґрун-

товуючи це тим, що під час допиту неповнолітніх підозрюваних, які не досягли віку кримінальної відповідальності, він не лише надасть можливість скористатися його фаховими знаннями, що допоможе слідчому більш ефективно провести відповідну процесуальну дію, а й забезпечить можливість впливу на неповнолітнього, усунення негативних психологічних чинників його участі у кримінальному провадженні та можливість ухвалити обґрунтоване процесуальне рішення, адже психолог як фахівець зможе правильно побудувати спілкування з неповнолітнім, допомогти слідству і суду встановити контакт із ним, сприяти отриманню правильних показань, пом'якшити неприйнятну обстановку й налаштувати його на відвертість. Крім того, до початку допиту малолітньої або неповнолітньої особи, яка підозрюється у вчиненні вбивства, учасникам такої С(Р)Д роз'яснюється їхнє право не говорити нічого з приводу підозри проти нього або будь-якої миті відмовитись відповідати на питання. Схожі стандарти допиту неповнолітніх існують і в Сполучених Штатах Америки, де правоохоронці до початку допиту повинні роз'яснити такій особі так зване «Правило Міранди» (Short, 2016). Опитуванням слідчих установлено, що найчастіше під час допиту підозрюваного у вбивстві, зокрема неповнолітнього, така особа заявляє про своє алібі, що потребує вжиття заходів щодо його ретельної перевірки з метою спростування чи підтвердження. Зокрема, як зазначають Д. Й. Никифорчук, А. В. Савченко, О. С. Тарасенко (2017, с. 97–98), слід надати доручення оперативним підрозділам і ретельно перевірити спосіб життя підозрюваного (спілкування, зв'язки, місцезнаходження, пересування, особливості поведінки, настрою тощо).

3. Відеозапис допиту. Зокрема, положення ч. 5 ст. 244 КПК України передбачає, що під час допиту можуть застосовуватися фотозйомка й аудіо- та/або відеозапис. Однак слідчі не завжди використовують цю можливість з різних причин: немає технічної можливості, спеціально облаштованих приміщень, часу тощо. Протокол допиту, який фіксується на папері, не зберігає великої частини важливої інформації, й неповнолітнього доводиться допитувати декілька разів. Це позбавляє шансу уникнути повторного допиту під час судового засідання. Тому ми підтримуємо думку Я. Ю. Конюшенка (2021, с. 88–89) щодо впровадження обов'язкового аудіо- та/або відеозапису допиту неповнолітнього.

У нашій країні раніше, до 2018 р., була чинною Інструкція з організації роботи підрозділів

кримінальної міліції у справах дітей від 19 грудня 2012 р. № 1176¹, яка передбачала проведення опитування неповнолітнього, який є потерпілим або свідком у кримінальному провадженні, у спеціально обладнаному чи облаштованому для таких цілей приміщенні із застосуванням методики «Зелена кімната», однак зараз створено новий структурний підрозділ Національної поліції – ювенальну превенцію. Проте відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України відсутня правова регламентація процедури опитування дитини за методом «Зелена кімната»², хоча вчені-психологи за підтримки міжнародних інституцій рекомендують використовувати такі кімнати. Отже, належне нормативно-правове регулювання та якісна підготовка фахівців нададуть можливість розробити алгоритми дій для всіх учасників кримінального процесу, який буде максимально «нетравматичним» для дитини.

У розвинутих зарубіжних країнах довели ефективність дружньої практики допиту дитини, за якої дитина лише раз на стадії досудового розслідування одному спеціально підготовленому фахівцю в спеціальному приміщенні розповідає свою історію, яку фіксують на відео. Допит проводять зрозумілою для дитини мовою, обов'язково застосовуючи його відеофіксацію. Мультидисциплінарні команди, які працюють у цих приміщеннях, мають можливість провести допит дитини та здійснити в разі потреби комплексну психолого-психіатричну і психологічну експертизу на місці. Свідчення неповнолітнього підозрюваного фіксують на відео, потім їх можна використовувати і під час судового розгляду. Про таку практику згадують й американські дослідники А. Торо та Л. Моралес. Судові психіатри можуть дати свій експертний висновок, проводячи належну підготовку до допиту слідчих поліції і вивчаючи відеозаписи таких допитів (Alvarez-Toro, Lopez-Morales, 2018).

¹ Інструкція з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей : затв. Наказом МВС України від 19.12.2012 № 1176 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-13> (дата звернення: 22.09.2021). Втратила чинність.

² Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : затв. Наказом МВС України від 19.12.2018 № 1044 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18> (дата звернення: 22.09.2021).

Сьогодні значною популярністю в роботі зарубіжних правоохоронних органів користується використання структурованих протоколів інтерв'ю. Стосовно неповнолітніх це протокол NICHD – міжнародний протокол для інтерв'ю дітей, розроблений професором М. Лембом та його колегами з Національного інституту охорони здоров'я та розвитку людини в Ізраїлі (La Rooy et al., 2015). Протокол NICHD ґрунтується на дослідженні розвитку дітей з пізнавальними та комунікативними здібностями, а також на методиках допиту, які підвищують здатність дітей надавати точну інформацію про минулі події. Протокол NICHD охоплює всі етапи інтерв'ю в процесі розслідування. У вступній фазі інтерв'юер відрекомендується, уточнює завдання для дитини (необхідність докладно описувати події та розповідати правду), а також пояснює основні правила й очікування (те, що дитина може і повинна сказати: «я не пам'ятаю», «не знаю», «я не розумію», або, якщо треба, виправляти інтерв'юера) (Benia et al., 2015). Фаза встановлення психологічного контакту після вступного етапу охоплює два етапи. Перший призначається для створення спокійної, сприятливої атмосфери для дітей та встановлення взаємозв'язку між дітьми й інтерв'юерами. На другому етапі дітям пропонують описати нещодавно пережиту нейтральну подію. Цей «тренінг» призначається для ознайомлення дітей зі стратегіями та методами розслідування, що застосовуються на основній фазі, демонструючи при цьому конкретний рівень деталізації, який від них очікують. У перехідній частині між початковими й основними етапами інтерв'ю використовуються підказки, що дають можливість ідентифікувати цільові події без нав'язливості, та підказки, які є настільки відкритими, наскільки це можливо. Інтерв'юер переходить до деяких ретельно сформульованих і дедалі більш орієнтованих підказок (по-слідовно), коли дитина не може визначити цільову подію. Лише після завершення вільної розповіді інтерв'юер переходить до прямих запитань (цілеспрямовані запитання щодо викладу, які стосуються деталей, згаданих раніше) і запитує інформацію щодо певних категорій (часу, зовнішнього вигляду тощо), наприклад: «Коли це сталося?» або «Що сталося?» Якщо найважливіших деталей все ще бракує, інтерв'юери ставлять закриті питання з обмеженими відповідями (здебільшого «так/ні») або питання з вимушеним вибором, що стосуються нових питань, які раніше не вдалося вирішити. Навідні запитання, які повідомляють неповнолітньому про те, яка

відповідь очікується, не рекомендуються (Srivatsav et al., 2021).

Указаний позитивний досвід було б доцільно запровадити і в Україні. Водночас ми погоджуємося з українськими вченими М. П. Климчуком та Я. В. Фурманом, що допит є найбільш індивідуальною слідчою (розшуковою) дією. Це означає, що жодна тактика та рекомендації не передбачають особливостей допиту конкретної людини, її поведінки, реакції тощо (Климчук, Фурман, 2017, с. 173), особливо щодо неповнолітнього.

До того ж кримінальне процесуальне законодавство України передбачає обов'язкову участь захисника у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Тому слідчий під час підготовки до допиту неповнолітнього, який підозрюється у вчиненні вбивства, обов'язково враховує присутність захисника. Більшість слідчих зазначає, що обрана ними тактика допиту однозначно відрізняється, якщо під час його проведення присутній адвокат, проте така різниця є незначною. При цьому значна частина слідчих (59,7 %) вважає, що головне завдання адвоката полягає в «перешкодженні роботі слідчого». Указану думку можна пояснити низкою причин. По-перше, частина слідчих вважає головною метою допиту отримання від підозрюваної неповнолітньої особи зізнання у вчиненому кримінальному правопорушенні та повідомлення нею всіх без винятку обставин його вчинення. По-друге, посадовим особам, наділеним правом проведення досудового розслідування вказаних видів злочинів, слід якісніше готуватися до допиту. У свою чергу, захисники зазвичай радять своїм клієнтам не надавати жодних свідчень слідчим під час допиту до тієї миті, коли сторона захисту ознайомиться з матеріалами провадження та матиме уявлення про наявні докази, якими оперуватиме в суді сторона обвинувачення. У разі відмови підозрюваного від надання показань (психологічно це найбільш складна ситуація допиту) слідчий повинен роз'яснити, що тим самим допитуваний позбавляється можливості використати свою тактику захисту, а як наслідок – можливості скористатися для захисту пом'якшуючими обставинами під час визначення судом покарання. Надаючи докази, що викривають підозрюваного у неправдивих показах, слідчий максимально активізує його емоційні переживання, формує в нього почуття неминучості встановлення істини. Слід враховувати, що особливостями в цьому разі є те, що іноді допитуваний неповнолітній, ознайомившись із наданими доказами, змінює свої колишні сві-

дчення, адаптує їх до своєї ситуації. У зв'язку з цим слідчому необхідно передбачити і нейтралізувати будь-яку можливість пристосування раніше даних свідчень до наявних доказів.

Водночас слід наголосити на тому, що, попри погляд практичних працівників слідства і дізнання, присутність адвоката є стримувальним фактором від можливих зловживань і допущення недоліків з боку слідчого, який, зокрема, може скористатися низькою правовою обізнаністю неповнолітнього підозрюваного, щоб схилити його до надання необхідних йому свідчень. Разом із тим слідчим не варто виключати й можливу ситуацію, коли адвокат виступає не в інтересах свого клієнта і своїми діями фактично шкодить останньому. У таких випадках слідчі використовують різну тактику для «усунення» захисника від допитуваної особи. Так, наприклад, майже половина опитаних слідчих (49,9 %) погодилася з твердженням, що присутність захисника під час допиту надає можливість слідчому захистити себе від можливих необґрунтованих скарг. Допомагає слідчим і участь захисника в ситуаціях, коли вони мають беззаперечні докази причетності особи до вчинення злочину. У таких випадках захисник, на думку слідчих, може краще зорієнтуватися у можливих негативних наслідках для підозрюваної особи й запропонувати їй піти на співпрацю зі слідством для мінімізації можливого покарання. Цю думку підтримали й захисники, зазначаючи, що в таких ситуаціях іноді буває доцільно йти на певне визнання вини з метою зменшення негативних наслідків для свого клієнта (Белоусов та ін., 2020, с. 217). Останні кілька років в Україні для впровадження ефективної системи правосуддя щодо неповнолітніх з урахуванням міжнародних стандартів, як ми вже зазначали вище, використовується спеціальна підготовка фахівців, які вступають у контакт із дітьми під час виконання своїх службових обов'язків, і таку спеціальну підготовку мусять мати не лише слідчі, прокурори, судді, а й адвокати, так званий «адвокат дитини», фахівець із захисту прав дітей (Гаро, Бабішена, 2019).

ВИСНОВКИ. Отже, підсумовуючи викладене щодо допиту неповнолітнього, який підозрюється у вчиненні вбивства, встановлено такі його особливості:

1) регулювання досліджених питань здійснюється низькою міжнародно-правових актів, які вплинули на вдосконалення цього напрямку національного законодавства, зокрема в чинному КПК України особливості досудового розслідування щодо неповнолітніх закріплено окремою главою 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх»;

2) згідно з чинним законодавством діє спеціалізація слідчих, дізнавачів, прокурорів і суддів щодо досудового розслідування кримінальних проваджень за участю неповнолітніх, проте спеціалізацію захисників наразі не передбачено;

3) за результатами вивчення досвіду зарубіжних країн встановлено наявність практики щодо застосування під час досудового розслідування вказаної категорії кримінальних проваджень структурованих протоколів допиту, а саме міжнародного протоколу для інтерв'ю дітей – NICHD;

4) для гарантування неповнолітньому почуття безпеки та конфіденційності, забезпечення фізичної та психологічної безпеки під час допиту, незважаючи на пропозиції міжнародних інституцій, зокрема рекомендації до облаштування «Зелених кімнат», надані Міжнародним жіночим правозахисним центром «Ла Страда – Україна» спільно з Харківським

національним університетом внутрішніх справ та Одеським державним університетом, у національній правозастосовній діяльності відсутня практика широкого використання «Зелених кімнат», хоча, на наш погляд, таку методику, крім проведення допитів, залежно від обставин конкретної слідчої ситуації, доцільно поширювати на інші слідчі (розшукові) та процесуальні дії, що проводяться за участю неповнолітніх, і проводити їх можна не лише з неповнолітніми свідками чи потерпілими, але й із підозрюваними; відсутність, а як наслідок невикористання таких приміщень, наш погляд, є суттєвим недоліком.

Отже, резюмуючи, пропонуємо запровадити для уповноважених осіб, які спеціалізуються на досудовому розслідуванні кримінальних проваджень щодо неповнолітніх, підвищення кваліфікації (курс навчання) з особливостей проведення слідчих (розшукових) дій такої категорії.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Будзинська А. Як опитувати дитину: порадник для фахівців, які беруть участь в опитуванні малолітніх свідків та потерпілих. Варшава : Фондація «Нічийні діти», 2017. 64 с.
2. Гаро Г., Бабішена М. «Адвокату дитини» бути в Україні! // Національна асоціація адвокатів України : офіц. сайт. 22.04.2019. URL: <https://unba.org.ua/publications/4291-advokatu-ditini-buti-v-ukraini.html> (дата звернення: 22.09.2021).
3. Климчук М. П., Фурман Я. В. Тактичні особливості допиту підозрюваних – членів організованих злочинних угруповувань. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2017. № 1. С. 174–177. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2017/45.pdf (дата звернення: 22.09.2021).
4. Конюшенко Я. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Факт, 2020. 476 с.
5. Никифорчук Д. Й., Савченко А. В., Тарасенко О. С. Виявлення і розслідування умисних вбивств оперативними та слідчими підрозділами Національної поліції : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 116 с.
6. Павлюк Н. В. Віково-психологічні особливості неповнолітніх та можливості їх застосування під час допиту. *Проблеми законності*. 2004. Вип. 68. С. 196–200.
7. Процюк О. М. Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 224 с.
8. Розкажи мені що сталося, або зіймайся. Дослідження про процесуальне інтерв'ю. Аналіз міжнародного досвіду. Опис узагальненої моделі. Аналіз національної системи підготовки та практики / Ю. Белоусов, О. Броневицька, С. Деркач та ін. Київ : Процесуальне інтерв'ю в Україні, 2020. 232 с.
9. Романюк В. В. Деякі особливості допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні. *Право і Безпека*. 2016. № 4 (63). С. 81–85.
10. Романюк В. В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх : монографія. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 252 с.
11. Alberts J. Interrogation of Juveniles: Are Parents the Best Defenders of Juveniles' Right to Remain Silent? *New Criminal Law Review*. 2016. Vol. 19, Iss. 1. Pp. 109–124. DOI: <https://doi.org/10.1525/nclr.2016.19.1.109>.
12. Alvarez-Toro V., Lopez-Morales A. Revisiting the False Confession Problem. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*. 2018. No. 1. Pp. 34–44.
13. Benia L. R., Hauk-Filho N., Dillenburg M., Stein L. M. The NICHD Investigative Interview Protocol: A Meta-Analytic Review. *Journal of Child Sexual Abuse*. 2015. Vol. 24, Iss. 3. Pp. 259–279. DOI: <https://doi.org/10.1080/10538712.2015.1006749>.
14. Short N. Mitigating «The Coercive Effect of the Schoolhouse Setting»: Adolescents' Miranda Rights and Law Enforcement Interrogations at Schools. *New Criminal Law Review*. 2016. Vol. 19, Iss. 1. Pp. 93–108. DOI: <https://doi.org/10.1525/nclr.2016.19.1.93>.
15. The NICHD protocol: a review of an internationally-used evidence-based tool for training child forensic interviewers / D. La Rooy, S. P. Brubacher, A. Aromäki-Stratos et al. *Journal of Criminological*

Research, Policy and Practice. 2015. Vol. 1, Iss. 2. Pp. 76–89. DOI: <http://doi.org/10.1108/JCRPP-01-2015-0001>.

16. What to Reveal and what to Conceal? An Empirical Examination of Guilty Suspects' Strategies / M. Srivatsav, P. A. Granhag, L. A. Strömwal et al. *Investigative Interviewing Research & Practice*. 2021. Vol. 11, Iss. 1. Pp. 8–27. URL: <https://iirg.org/wp-content/uploads/2021/04/iir-RP-Journal-Vol-11-Issue-1-April-2021.pdf> (дата звернення: 22.09.2021).

Надійшла до редакції: 28.09.2021

ЗАВОРИНА Е. П. ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ДОПРОСА НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО, ПОДОЗРЕВАЕМОГО В СОВЕРШЕНИИ УБИЙСТВА

Статья посвящена анализу процессуальных особенностей допроса несовершеннолетнего, совершившего уголовное преступление, в том числе убийство. Проанализированы процессуальный порядок и тактические особенности допроса несовершеннолетнего лица, закрепленные в международном законодательстве. Рассмотрены критерии, определенные правила проведения допроса, а также требования к проведению такого процессуального действия. Обращено внимание на необходимость дальнейшего совершенствования национального законодательства в соответствии с международными стандартами в области уголовного процессуального обеспечения досудебного расследования. Указано на отсутствие законодательно регламентированной процедуры допроса несовершеннолетних по методу «Зеленой комнаты» и несоответствие национального законодательства Украины требованиям Конвенции о правах ребенка (1991 г.), которые предъявляются к лицам, допрашивающим несовершеннолетних.

Ключевые слова: допрос несовершеннолетнего, уголовное производство, умышленное убийство, следственные (розыскные) действия, международные стандарты допроса, национальное законодательство.

ZAVORINA O. P. PROCEDURAL FEATURES OF INTERROGATING A JUVENILE SUSPECTED OF MURDER

The article is devoted to the analysis of procedural features of interrogation of a juvenile who has committed a criminal offense, in particular murder. The procedural order and tactical features of the interrogation of a juvenile, defined in international law, are analyzed. Criteria, certain rules of interrogation, as well as requirements for such procedural action are given. The need for further improvement of national legislation in accordance with international standards in the field of criminal procedural support of pre-trial investigation is identified. Attention is drawn to the lack of a legally regulated procedure for interrogation of juveniles by the Green Room method and the inconsistency of national legislation of Ukraine with the requirements of the Convention on the Rights of the Child (1991) for interrogators of juveniles. To address these inconsistencies, it is proposed to introduce refresher courses for juvenile investigators, interrogators, prosecutors and judges. According to the results of studying the experience of foreign countries, the practice of using structured interrogation protocols in the pre-trial investigation of this category of criminal proceedings was established, namely the international protocol for interviewing children - NICHHD, and it is proposed to implement such developments in the practice of juvenile investigators.

One of the features of criminal proceedings for murders committed by juveniles is that at the initial stage of the investigation, the investigator usually has no information that the crime was committed by a juvenile. Therefore, the main task of the initial stage of the investigation of murders committed by juveniles is to gather as much information as possible on all elements of the crime: the identity of the killer, victim, accomplices, witnesses, purpose, motives, mechanism of the crime and more. The study of the components of the procedural order of interrogation of a juvenile (age and duration of interrogation, the composition of participants in the investigative (search) action, etc.) provides an opportunity to conclude that in Ukraine, unfortunately, there are problems with the involvement of teachers or psychologists, determination (change) of legal representatives and video recording of interrogation.

Key words: interrogation of a minor, criminal offense, premeditated murder, investigative (search) actions, international standards of interrogation, national legislation.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Заворіна О. П. Процесуальні особливості допиту неповнолітнього, який підозрюється у вчиненні вбивства. *Право і безпека*. 2021. № 4 (83). С. 48–55. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.05>.

Citation (APA): Zavorina, O. P. (2021). Procedural features of interrogating a juvenile suspected of murder. *Law and Safety*, 4(83), 48–55. <https://doi.org/10.32631/pb.2021.4.05>.